

Báti Anikó: Belényesy Márta emlékezete

2012. április 21-én, 91 éves korában elhunyt Belényesy Márta néprajzkutató, történész. A kollégák közül kevesen ismerhették őt személyesen is. Lezáratlan, mégis nemzetközi jelentőségű munkásságának eredményei, meglátásai azonban máig alapját jelentik a középkori magyar anyagi kultúra-kutatásoknak, gazdaságtörténeti munkáknak. Életútja a 20. századi független értelmiségi lét nehézségeit példázata, mely a történeti, politikai események által formálódott visszafordíthatatlanul. Éltéről, munkáiról meglehetősen kevés adatot publikáltak úgy a tudománytörténeti áttekintések mind az életrajzi lexikonok.

Belényesy Márta 1921. március 8-án született, Debrecenben, nemesi származású családban. Édesapja dr. Belényesy Károly ügyvéd, földbirtokos. Gyermekkorát Barabás községben (Bereg m.) töltötte, elemi iskoláit magántanulóként végezte. A nyíregyházi a Evangélikus Gimnáziumban érettségizett 1939-ben. Már ekkoriban megmutatkozott a középkori anyagi kultúra iránti érdeklődése: lakhelyéhez közel egyházi műemlékeket, fényképezett, az egyház tulajdonában lévő textíliákat, edényeket rajzolta az Iparművészeti Múzeum külső munkatársaként. Ezt a dokumentációt ma a Magyar Mezőgazdasági Múzeum őrzi.

A budapesti Pázmány Péter Tudomány Egyetemen szerzett néprajz és régész szakon diplomát, summa cum laude minősítéssel, 1946-ban. Kézírtos önéletrajzában kedves tanáraként említi az egyetemről Tompa Ferencet, akinél ősrégészetet tanult, valamint Viski Károly etnográfust. Az egyetemi leckekönyve nyomán tanárai voltak még többek között Zichy István, Domanovszky Sándor, Mályusz Elemér, Hajnal István, Mendöl Tibor. Egyetemi diákként bekapcsolódott a falukutató mozgalomba, a Táj- és Népkutató Központ terepmunkáiba. 1944-től az édesapja Budapesten bujkált, édesanyja Beregszászon maradt, de a szovjet katonaság kitelepítette otthonából. 1945-ben a családja elvesztette minden vagyonát, és Belényesy Márta az egyetemi tanulmányait csak úgy tudta befejezni, hogy az utolsó szemeszter tandíját Viski Károly fizette ki helyette. 1946-ban állást kapott a Kelet-Európai Tudományos Intézet (volt Teleki Pál Intézet) Néptudományi Intézetében. 1947-ben szerezte meg bölcsészdoktorátusi címét a Pázmány Péter Tudományegyetemen. Doktori értekezését a Néptudományi Intézet kiadta 1948-ban: Adatok a tanyakialakulás kérdéséhez. A telek és a magyar tanya középkori gyökerei címmel. (Budapest, 1948, Kelet-Európai Tudományos Intézet, Néptudományi Intézet, Magyar Központi Híradó rt. (Rádió) nyomda, 78 p. A magyar táj- és népismeret könyvtára. 10. Szerk.: Györfly György)

1948-ban kötött házasságot Maksay Ferenc történész, levéltári kutatóval, akivel rövid ideig az Intézetben is együtt dolgozott. 1949-ben megszületett fia, Gábor. Munkahelye

azonban 1949-ben jogutód nélkül megszűnt, Belényesy Márta nehéz anyagi helyzetbe került, hiszen időközben Magyarországra települt édesanyjáról is gondoskodnia kellett: átmenetileg mozi pénztárosi állást vállalt.

1950-ben az Iparművészeti Múzeum restaurátor műhelyében alkalmazták, innen került a Nemzeti Múzeum Történeti Múzeumába középkoros régész-történész muzeológusként. 1951-ben a Néprajzi Múzeumba hívták, ahol az akkor alakult „Anyagi kultúránk a XV. században” munkaközösség vezetésével bízták meg. A döntően levéltárosokból álló munkacsoport a középkori magyarországi latin iratanyag feltárására és feldolgozására szerveződött. Ez a forráscsoport jelentette az alapját a későbbi munkásságának is. 1958-ban jelent meg a Kultúra és tánc a bukovinai székelyeknél című műve a Magyar Néprajzi Társaság gondozásában. (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1958.) Módszerei, szemléletmódja miatt ez a könyv ma is meghatározó a kutatás ezen területein.

Ebben az időszakban tudományszervező tevékenysége is a kor lehetőségei mellett jelentős volt: az Agrártörténeti Szemle egyik alapítója, a szerkesztőbizottság tagja; 1959-67 között az Ethnographia szerkesztésében is részt vett; az MTA Agrártörténeti Bizottság alapító tagja, titkára; az International Society For Ethnology and Folklore társaságban bizottsági társelnöke volt. 1956-ban a történeti néprajz terén végzett kiváló munkájáért a népművészeti miniszter dicséretben részesíti, és 1960. április 4-én megkapta „A szocialista kultúráért” állami kitüntetést.

1960-ban ismerkedett meg Lengyel József íróval, akihez haláláig, 1975-ig szoros barátság fűzte. Belényesy Márta dolgozta föl Lengyel József 1955-69 között írt naplófeljegyzésait, segítette a kéziratok gondozásában, a hagyatékot gondozó kuratóriumnak is tagja volt.

1963-ban akadémiai kutatói státuszt kapott tudományos munkatársként az MTA Történettudományi Intézetében Molnár Erik meghívására. Belényesy Márta középkor kutatásainak eredményességéhez és időállósához kellett az ő néprajzos végzettsége, kitűnő latin tudása, széles látóköre, valamint hogy képi gondolkodása révén közvetett források nyomán is látta maga előtt a kor mindennapjainak, paraszti gazdálkodásának apró részleteit.

Kéziratos önéletírásában visszatekintve Belényesy Márta az 1976-ban, számára váratlanul, gyorsan bekövetkezett nyugdíjazásához politikai okokat sejtett a háttérben, amely akkor a tudományos pályáról való teljes félreállítását vonta maga után. Az általa feltárt és összegyűjtött középkori okleveles anyagok, az „Anyagi kultúránk a XV. században” címen összegyűjtött jegyzeteit zárolta, és csupán 2009-2010. folyamán adta át a Magyar Mezőgazdasági Múzeum Adattára számára, ahol ma is megtalálható.

A családja ellátásához a nyugdíja kevés volt, de a kutatói helyek zárva maradtak előtte, publikálási lehetőséget sem kapott, ezért a SKÁLA Áruházban tudott csak képesítés nélküli eladóként elhelyezkedni. Szakmai előrelépésre itt sem számíthatott: 1977-1987 között órabéres takarítónőként kellett dolgoznia. A tudományos élettől teljesen visszavonult, önéletírásában utal arra, hogy egy idő után a megélt kudarcok miatt tudatosan is erre törekedett. A rendszerváltás adhatott némi reményt neki, ekkor készítette életútjának említett összegzését is. 1992-ben Göncz Árpád köztársasági elnökhöz fordult segítségért, nyugdíját méltányossági alapon rendezték levele nyomán.

2008-ban az ELTE Doktori Tanácsától Gyémánt diplomát kapott doktorálása 60. évfordulóján. Nagy örömet és meglepetést szerzett a kollégáknak 2009. májusában azzal, hogy elfogadta a Magyar Néprajzi Társaság meghívását. A közgyűlésen átvehette az 55 éves társasági tagságát elismerő emléklapot.

Belényesy Mártának kutatásai összegzésére, átfogó művek megírására, tudományos fokozatokban való előrelépésre pályája kurta-furcsa befejezése miatt nem volt módja. Ennek a hatalmas feladatnak egy részét vállalta át Paládi-Kovács Attila akadémikus, akivel kölcsönösen ismerték és elismerték egymás tudományos munkásságát. Belényesy Márta mint egy félszáz külföldön és hazánkban megjelent tanulmányai közül Paládi-Kovács Attila jó néhányat a különnyomatait és kéziratait összegyűjtötte. 90. születésnapja alkalmából köszöntötte Belényesy Mártát az MTA Néprajzi Kutatóintézet és a L'Harmattan Kiadó közös gondozásában megjelent válogatott tanulmánykötete: Fejezetek a középkori anyagi kultúra történetéből I. (Documentatio Ethnographica 26. Szerkesztette: Báti Anikó, MTA Néprajzi Kutatóintézet-L'Harmattan Kiadó, 2011. 201. p., illusztrált) A könyv négy tanulmánya az állattartás, pásztorkodás haszonállat-tartás középkori történetét mutatja be. Ezek a cikkek is jól példázzák a szerző tematikus felkészültségét, és azt a képszerű látásmódot, amely összefügg Belényesy Márta rajztehetségével is. A várva várt kötet átadása alkalmából találkozhattam Belényesy Mártával személyesen is. Emlékezetemben őrzöm törekeny termetét és azt a kutatói elhivatottságot, amely még ekkor is élt benne munkáira emlékezve. Sajnos már nem élhette meg a következő kötet megjelenését, melyben a földművelés 14-15. századi, területi sokszínűségét bemutató nyolc tanulmányát közöljük újra.